

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Новыя выданні

КНИГА, ШТО ВЯРТАЕ НАС ДА САМІХ СЯБЕ

Маляваныя сны Паўла Марціновіча / уклад. А. Статкевіч-Чабагану; аўт. тэкстаў В. Каткавец, А. Статкевіч-Чабагану, І. Смірнова, С. Выскварка. – Мінск: Рэдакцыя часопіса “Роднае слова”, 2012. – 96 с. – Тыраж 280 экз.

Выданне альбома “Маляваныя сны Паўла Марціновіча”, прысвечанае творчасці самадзейнага мастака з вёскі Засмужжа Любанскага раёна і падрыхтаванае Мінскім абласным цэнтрам народнай творчасці сумесна з рэдакцыяй часопіса “Роднае слова”, – падзея нечаканая, даволі прыемная і, на наш погляд, вельмі значная. Найперш таму, што падобныя ілюстраваныя выданні, якія апавядаюць пра самадзейных мастакоў з глыбінкі і іх творы, усё яшчэ даволі рэдкія.

Менавіта таму прэзентаванае выданне прац Паўла Марціновіча заслугоўвае самай сур’ёзнай чытацкай і глядацкай увагі. Гэта адначасова і адкрыццё новага імя мастака, і даволі ўдалая, на наш погляд, спроба ўключыць яго шматлікія і разнастайныя працы: маляваныя дываны, карціны, макаткі з выявай букета ў вазе – у больш шырокі сацыяльны кантэкст, пазнаёміць з імі, увесці ў кола твораў аналагічнага характару.

Найважнейшым з’яўляецца тое, што новае выданне – калектыўны праект, плод сумесных намаганняў вельмі многіх і розных людзей. З аднаго боку, гэта мастацтвазнаўцы, краязнаўцы, рэдактары, мастакі, работнікі адукацыі і культуры, прадстаўнікі мясцовых органаў кіравання. Усе, хто ажыццявіў даволі складаную працу па зборы і экспанаванні твораў, арганізацыі выстаўкі, пошуку архіўных матэрыялаў, запісу ўспамінаў сучаснікаў мастака, напісанні і рэдагаванні тэкстаў, пошуку фінансавых сродкаў для выдання альбома і многае іншае. З іншага боку, зусім простыя людзі: землякі мастака, яго сям’я, сябры, суседзі, аднавяскоўцы, якія падзяліліся дакументальнымі сведчаннямі, успамінамі пра П. Марціновіча. Аб’яднала іх тое, што і першыя, і другія аднолькава трапятліва ставяцца да гісторыі роднага краю – Любаншчыны. Бо кніга прысвечана не толькі мастаку, але і самой зямлі, што нарадзіла яго, узгадала і сёння ганарыцца ім, – вёсцы Засмужжа. Дзякуючы гэтаму праекту імя Паўла Марціновіча ўвайшло не толькі ў гісторыю роднага краю, але і ў гісторыю нацыя-

З гэтага пункту гледжання заслугоўвае увагі арыгінальная канцэпцыя выдання. Творчасць народнага мастака разглядаецца аутарамі-укладальнікамі тэкставай часткі кнігі не толькі як асабістая біяграфія майстра-самавука, шчодро надзеленага ад прыроды разнастайнымі дарами творчасці, але і ў больш шырокім сацыяльным кантэксце, як частка агульнай калектыўнай (родавай) памяці жыхароў тых мясцін. І гэта адрознівае гісторыю жыцця і творчасці Паўла Марціновіча ад іншых вядомых самадзейных мастакоў, бо і Алена Кіш, і Язэп Драздовіч падаюцца ў нашай даследчай традыцыі як творчыя асобы, якія вылучаліся ў сваім асяроддзі. Гэта людзі-легенды, памяць пра якіх знікае разам са сведкамі, што сыходзяць у нябыт; яны далей, чым наш герой, ад сённяшняга дня і з пункту гледжання часовай дыстанцыі. Іх жыццё – гэта нейкі выклік абставінам. Сваім творчым лёсам, маргінальнай пазіцыяй у адносінах да соцыуму, побытавай неўладкаванасцю, трагічнасцю жыццёвага фіналу яны не проста вылучаюцца на агульным фоне, але і супрацьпастаўлены паўсядзённай рэальнасці існавання.

З Паўлам Марціновічам усё інакш. Ён запатрабаваны пры жыцці, пра яго памятаюць і шануюць пасля смерці. Больш за тое, яго імя, творы і лёс падаюцца ў кантэксце гісторыі роднага краю як неад’емная частка. Тым самым яго жыццё аказваецца ўплеценым у гісторыю роду і радзімы, вёскі Засмужжа, сяброўскіх і сваяцкіх сувязей праз пакаленні продкаў і нашчадкаў. Мастак належыць сваёй зямлі як арганічная частка навакольнага пейзажу; ён трывала і навечна ўкаранены ў ёй, як магутнае дрэва, як адзін з многіх пакаленняў людзей, якія насялялі гэтую зямлю на працягу тысячагоддзяў.

Так, у самой задуме кнігі, як і ў працэсе яе стварэння, праявіліся наймагутнейшыя язычніцкія асновы традыцыйнай народнай культуры, што згадала мастака: прамоўленае і перададзенае

вязь з зямлёй, ушаноуванне памяці продкаў, еднасць пакаленняў, калектыўная праца. Радуе тое, што яны, аказваецца, нягледзячы ні на што, паранейшаму застаюцца асноватворнымі і фундаментальнымі для самасвядомасці нашага народа.

Выклікае захапленне, якім паслядоўным, ясным і простым паўстае жыццё гэтага чалавека ва ўспамінах сучаснікаў. Здаецца, зусім проста, немудрагеліста: нарадзіўся, ажаніўся, ваяваў, многа працаваў... Жыў, як спяваў і пісаў, як дыхаў. З вялікай асалодай...

Менавіта такія словы прыходзяць у галаву, калі глядзіш на творы П. Марціновіча. Няма адчування надлomu, што часам прысутнічае ў працах мастакоў, якія адышлі ад традыцыйных прыкладных форм і звярнуліся да фігуратывных кампазіцый. Ні трагічнага разладу з акружэннем, ні тугі, ні пачуцця адзіноты, характэрных для псеударамантычнага светаадчування многіх аўтараў і спажыўцоў масавай выяўленчай прадукцыі. Затое ёсць адчуванне дастатку, паўнаты, багацця ўвасаблення жыцця ў самых розных жывапісных формах. Бачыцца прыродная жывасць мастака, ціканасць да свету, захапленне прыгажосцю, жаданне перадаць гэтую прыгажосць, ухапіць і адлюстравачь яе ў самых падрабязных і тонкіх дэталях, спыніць імгненне... І пры ўсім гэтым ураўнаважанасць, шырыня і павольнасць, эпічны настрой. Думаецца, сціплы вясковы жыванісец быў вельмі шчаслівым чалавекам, арганічным і цэласным, верным сабе, аўтэнтычным, інакш кажучы, сапраўдным з пункту гледжання свайго чалавечага і творчага ўвасаблення таго, як ён адчуваў і успрымаў жыццё і як выражаў сябе ў ім.

Заслугоўвае увагі і мастацкае рашэнне гэтай кнігі. Пададзеная як альбом (рэпрадукцый, фотаздымкаў), у сваёй структуры яна змяшчае тры выразныя часткі. Найперш гэта уступныя тэксты, адрасаваныя самай разнастайнай чытацкай аўдыторыі і таму напісаныя на трох мовах: беларускай, рускай і англійскай. Яны прысвечаны біяграфіі мастака, успамінам пра яго землякоў і апісанню яго прац. Далей ідзе альбом ілюстрацый з твораў Паўла Марціновіча, а завяршае кнігу фотагалерэя аднавяскоўцаў мастака разам з заключным пералікам яго работ.

Павел Марціновіч паўстае перад гледачом і чытачом найперш як аўтар маляванак. Хоць ён пісаў і макаткі, і карціны накшталт станковых, аднак больш за ўсё сярод яго прац маляваных дываноў. Працы станковага плану даволі нешматлікія. Сярод іх мы адзначаем толькі два самастойныя, а не перанесеныя з маляванак сюжэты. Гэта "Ласі каля стога" і незвычайна драматычнае "Паляванне", верагодна, інспіраванае вобразами карцін фламандскіх майстроў XVII ст.

Хутчэй за ўсё, такі дысбаланс невыпадковы, і перавага дывановых кампазіцый растлумачваецца тым, што самадастатковая выяўленчасць наратывнага аповеду, цікавасць да асобна ўзятага сюжэта (без дэкаратывнага афармлення) не адэкватныя мысленню жывапісца, узгадаванага ў традыцыях народнай культуры. Яны не задавальняюць уласціваю традыцыйнай міфапаэтычнай свядомасці такога мастака, як П. Марціновіч, патрэбу ў выяўленні цэласнай і гарманічнай Карціны ідэальнага быцця, дзе кожнаму персанажу ці рэчы падрыхтаваны сваё асобнае месца і свая вызначаная роля ў агульнай структуры цэлага. Толькі дыван, з яго строга разлічанай і упарадкаванай арнаментальнай кампазіцыяй, з дакладна выражанай прасторавай іерархіяй, з маляўнічым бардзюрам, з вылучаным і аддзеленым ад краёў сярэднікам, з уласцівай яму устойлівай раўнавагай выяўленчай структуры, у поўнай меры задавальняе гэтую творчую патрэбу.

Складанасць вобразнага уяўлення пра маляванкі заключаецца ў тым, што гэта асобны від выяўленчай дзейнасці, які не зводзіцца ні да роспісу, ні да уласна станковага жывапісу. Яго карані жывяць традыцыйнае ткацтва і вышыўка, з аднаго боку, і сюжэтная шпалера, з іншага. У той жа час гэта не тэкстыльны выраб, а яго маляўнічая імітацыя, чья выяўленчая мова імкнецца да форм і спосабаў выражэння не толькі станковай карціны, але і прыкладной выяўленчай прадукцыі. Мастацкая прырода маляванкі цяжка фармулюецца, яна зменлівая, цякучая, часам няулоўная.

Выкарыстанне ў якасці візуальнага ключа дэкаратывнага афармлення кнігі тэмы дома, дакладней, немудрагелістага хатняга інтэр'ера з выразным дробнабуржуазным, або мяшчанскім, як казалі б ідэолагі бальшавізму, флёрам: з выгнутымі этажэрамі, сурвэткамі, вазонамі, паласатымі шпалерамі на сценах, упрыгожанымі маляваным дываном, – на наш погляд, цалкам слушнае, карэктнае і апраўданае. Бо маляванка належыць дому і роду, яна сімвалізуе "асвоеную" і добраўпарадкаваную найлепшым чынам, сакральную прастору, прастору ідэальнага жыцця сям'і, гэтага аазіса шчасця ў свеце суровых празаічных будняў. Адсюль ілюзорна-казачны характар і асаблівы мастацкі лад маляванкі.

Закладзеная ў сэнсавым ядры маляванага дывана сімволіка раю непасрэдна звязана з тэмай шлюбу і здзейсненай любоўнай сувязі мужчыны і жанчыны, прычым не толькі ў асабістым, але і ў касмаганічным плане як залог гармоніі светабудовы, увасабленай у саюзе дзвюх універсальных міфапаэтычных апазіцый, што сумесна кіруюць светам мужчынскага і жаночага пачаткаў. І. вяло-

ма ж, у першую чаргу, маляванка – гэта жаночая прыналежнасць, бо яна знаходзіцца ва ўнутранай (інтымнай, патаемнай, схаванай) прасторы дома, афармленне якога і клопат пра які непасрэдна звязаны пераважна з жаночай формай гендарнай актыўнасці. Невыпадкова ж менавіта жанчыны былі асноўнымі заказчыцамі і Паула Марціновіча, і Алены Кіш, і Язэпа Драздовіча, і многіх іншых майстроў маляванкі. У П. Марціновіча жанчыны робяцца яшчэ і галоўнымі гераінямі. У сваіх працах ён стварае сапраўднае жаночае царства (“У лодцы”, “Сказка”, “Спящая красавица”, “Цветущий май”), лейтматывам існавання якога з’яўляюцца пошукі і чаканне кахання.

Такая характэрная атмосфера любоўнага тамлення, з пункту гледжання П. Марціновіча, – гэта жаночая справа, жаночы ўнёсак у прыгажосць светабудовы. Ці не таму самі гераіні яго прац нагадваюць чароўныя экзатычныя кветкі (“Цветущий май”)?! А такая папулярная ў яго творчасці тэма абуджэння ад сну (“Сказка”, “Спящая красавица”) з пазіцыі архетыпавай традыцыі жаночай ініцыяцыі інтэрпрэтуецца як абуджэнне да кахання (і шлюбу). Таму выкарыстаная ў афармленні альбома тэма хатняга ачага – гэта своеасаблівы напамін пра той візуальны і прасторавы кантэкст, у якім сфарміравалася і бытвала маляванка на працягу некалькіх міжваенных і пасляваенных дзесяцігоддзяў. Маладыя замаўлялі яе да вяселля, часта маркіравалі сваімі ініцыяламі, вешалі над парадным ложкам з нікеляванымі шышачкамі ў “чыстай”, прызначанай для гасцей, частцы дома і старанна захоўвалі як памяць і залог дабрабыту.

Як вядома, нішто так не пераконвае, як нагляднасць і праўдзівасць факта. Прыведзеная ў трэцяй заключнай частцы выдання фотагалерэя жыхароў вёскі Засмужжа, аднавяскоўцаў Паула Марціновіча, аформленая і пададзеная як сямейны фотаальбом, літаральна знаёміць чытача з тымі людзьмі, якія акружалі мастака пры жыцці і ўдзельнічалі ў стварэнні кнігі пра яго. Фотагалерэя дазваляе чытачу дакрануцца да іх агульнага жыцця, нібы стаць побач, як з родзічамі ці знаёмымі, і адчуць сябе прынятым у іх кола, часткай гэтай вялікай сям’і. Сёння ў свеце, дзе пачуццё прыхільнасці, прыналежнасці да нечага большага, чым ты сам, робіцца рэдкай з’явай, а згубленасць, закінутасць, непрыкаянасць – амаль шараговыя штодзённыя перажыванні, даверлівая, шчырая інтанацыя, з якой аўтары – стваральнікі кнігі пра Паула Марціновіча звяртаюцца да чытачоў, выклікае сапраўднае хваляванне. Яна вяртае нас да вечных каштоўнасцей, такіх як сям’я, цеплыня роднага дома, адчуванне надзейнасці і правільнасці светабудовы, радасць ад дакранання сяброўскай рукі, ад выказаных і раздзеленых з іншымі людзьмі па-

чуццяў. Адсутнасць штучна прыўнесенай мастацкасці і максімум дакументальнасці надаюць гэтай кнізе асаблівую глыбіню і вялікую эмацыйную пераканаўчасць.

Калі звярнуцца непасрэдна да маляваных дываноў П. Марціновіча, то варта заўважыць, у першую чаргу, што яны выкананы з любоўю, старанна, цвёрдай і ў той жа час трапяткой рукой жывапісца, надзеленага прыродным талентам і вялікім працалюбствам. Іх хочацца разглядваць, павольна пераходзячы ад дэталі да дэталі, ад фігуры да фігуры. Здаецца, што задавальненне, з якім працаваў мастак, перадаецца і глядачу. Творы П. Марціновіча адрозніваюцца вялікай жывапіснай насычанасцю, шчыльным запаўненнем кампазіцыйнага поля, багаццем і разнастайнасцю прадстаўленых выяўленчых матываў, дакладнасцю іх паказу з натуры, складанасцю выканання, мноствам дэталей.

Варта адзначыць таксама складанасць кампазіцыйных рашэнняў, вялікую колькасць прысутных персанажаў, паказаных да таго ж у вельмі шматпланавых позах, з актыўным выкарыстаннем рухаў, паваротаў і нахілаў галоў, выгібаў корпусу. Аўтар старанна працуе над разнастайнасцю убораў сваіх гераіняў, дэталей адзення, над драпіроўкамі, што струменяцца мяккімі складкамі. Складаную форму маюць самі канфігурацыі карцінных сярэднікаў, якія нагадваюць пра барочныя кніжныя картушы; мудрагеліста ўкладзены і перахоплены бантамі ружовыя стужкі акантоўкі.

Каштоўнасць выдання, прэзентаванага чытачам рэдакцыяй часопіса “Роднае слова”, заключаецца, на наш погляд, найперш у тым, што гэтая кніга вельмі чалавечная. За маляўнічымі фантазіямі народнага мастака Паула Марціновіча з вёскі Засмужжа, на прыкладзе яго жыцця і жыцця яго землякоў, яна адкрывае нам другі пласт бачання, простыя і зразумелыя вартасці, што здольныя стаць апорай чалавеку без каранёў, абудзіць надзею, надаць сіл. Яны натуральныя і фундаментальныя, як хлеб, зямля, вада і неба. Асабліва актуальныя яны сёння, у складаныя часы, калі ўсім зразумела, што мы губляем нешта значнае, тое, што робіць нас людзьмі; калі свет як быццам уцякае з-пад ног, становіцца пlynным і зменлівым, няўлоўным; калі іншым разам здаецца, што ўсё рассыпаецца ў пыл проста на вачах і няма болей ніякай падтрымкі ні ў знешнім свеце, ні ў душы чалавечай. Гэтая кніга вяртае нас да саміх сябе, даючы цудоўны прыклад, як прайсці шлях чалавечага жыцця, як быць шчаслівым, увасобіць свой маленькі рай і застацца значным для іншых людзей.

Аксана КОУРЫК,
кандыдат мастацтвазнаўства.